

1.1. Професійно-технічна освіта як драйвер сталого розвитку регіонів¹

Розвиток економіки провідних країн світу свідчить про те, що на сьогодні відбувся перехід від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної економіки, яку називають також інноваційною економікою, економікою знань і т. ін. Тобто економікою, в якій домінує не велике машинне виробництво (індустріальна стадія), а сфера послуг, наука і освіта. За таких умов особливої уваги потребує аналіз проблем розвитку людського капіталу та його інтелектуальної складової, як основи розвитку сучасної економіки знань. Освіта є складовою сталого розвитку будь-якого суспільства. Саме тому, відповідно до Цілей Сталого Розвитку, адаптованих для України (2015 – 2030 роки) сфери освіти стосується ціль 4 – якісна освіта².

Основою національного багатства, його найціннішим ресурсом стає не природний та відтворюваний капітал, а людський та інтелектуальний капітали, оскільки саме рівень його розвитку і визначає темп економічного зростання сучасного суспільства. Виходячи з цього, освіта повинна сприйматися як інвестиції у людський капітал, що суттєво підсилює її значення в умовах сталого розвитку економіки України.

Виконання стратегічних завдань реформування системи освіти, яке забезпечить підвищення її якості та конкурентоспроможності, можливість інтеграції у європейський і світовий освітній простір, зумовлюють необхідність оптимізації системи її фінансування.

У таблиці 1 наведені результати проведеного аналізу динаміки обсягів фінансування освіти в Україні. Як бачимо, впродовж 2010-2017 років частка видатків на освіту зменшилась з 21,13% до 16,82%,

---

¹ Автори підрозділу: *Дец Є.*, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna, м.Бельско-Бяла, Польща; *Горошкова Л.А.*, Запорозький національний університет, Україна; *Сидоренко В.В.*, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти Університету менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України; *Слезак Міхал*, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna, м.Бельско-Бяла, Польща; *Тарасенко Д.Л.*, Донецький державний університет управління, м. Маріуполь, Україна; *Хлобистов Є.В.*, Національний університет "Києво-Могилянська Академія", м. Київ, Україна; *Харагірло В.Є.*, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти Університету менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України.

² Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReport-UA_Web_1.pdf (дата звернення 04.05.2019).

уповільнювались і темпи росту показника¹.

**Таблиця 1 – Показники динаміки фінансування освіти в Україні
впродовж 2000-2017 років***

Рік	Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки бюджету на освіту, млн грн	Частка видатків бюджету на освіту у загальній сумі видатків зведеного бюджету, %	Частка видатків на дошкільну освіту у видатках на освіту, %	Частка видатків на загальну середню у видатках на освіту, %	Частка видатків на професійно-технічну освіту у видатках на освіту, %	Частка видатків на вищу освіту у видатках на освіту, %	Темп роста видатків на професійно-технічну освіту, %
2000	48148,60	7085,50	14,72	11,14	36,20	6,06	32,26	
2005	141989,50	26801,80	18,88	10,97	41,63	6,53	29,60	407,81
2010	377842,80	79826,00	21,13	12,83	41,16	6,40	31,32	291,80
2011	416853,60	86253,60	20,69	13,72	40,85	6,15	30,86	103,90
2012	492454,70	101560,90	20,62	14,40	41,81	5,94	28,89	113,73
2013	359044,50	75951,80	21,15	14,69	42,10	6,00	28,45	75,47
2014	364087,70	71767,90	19,71	14,94	42,32	5,80	28,54	91,45
2015	433159,80	75907,00	17,52	15,86	42,91	5,46	27,74	99,46
2016	701801,30	109155,20	15,55	15,53	42,86	4,80	28,03	126,43
2017	1056759,90	177755,70	16,82	15,87	47,45	4,66	21,76	158,09

* Авторська розробка за даними довідкового видання «Статистичний щорічник України» (сайта <http://www.ukrstat.ua>)

Зазначена ситуація підкреслює необхідність і доцільність вкладення інвестиційного ресурсу в розвиток людського капіталу, який характеризує рівень накопичення інтелектуальних можливостей як з позиції докторів наук, так і кандидатів наук. Цілком

¹ Горошкова Л. А., Харагірло В. Є., Хлобистов Є. В. Потенціал розвитку ринку професійних (професійно-технічних) освітніх послуг в Україні. *Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів*. Переяслав-Хмельницький, 2020. № 44. С. 63-73; Горошкова Л.А., Харагірло В.Є., Хлобистов Є.В. Вдосконалення фінансування неперервних освітніх послуг для професійно-технічних закладів освіти. *Економічний вісник університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів*. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г.Сковороди. 2020. № 45. С.195-206.

зрозумілим є те, що країна може досягти високого рівня впровадження соціально-економічних напрямів розвитку лише за умови існування дієвої програми фінансування процесів накопичення наукового потенціалу.

В сучасних умовах освіта розглядається як форма інвестицій у людський капітал. Оскільки Україна обрала модель розвитку економіки, засновану на знаннях, то інвестиції у сферу освіти, беззаперечно, є інвестиціями в економіку країни загалом, а їх обсяг повинен динамічно зростати. Аналіз динаміки інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності, показав, що обсяг ресурсів на освіту сягає лише 1% від загального обсягу інвестицій.

Аналіз джерел фінансування освіти показав, що сьогодні в Україні фінансування освіти може здійснюватися за рахунок бюджетних коштів, платних послуг, що їх можуть і мають право надавати навчальні заклади, дивідендів від цінних паперів, валютних надходжень, добровільних грошових внесків, матеріальних цінностей, одержаних від підприємств, установ, організацій, окремих громадян. Співвідношення між бюджетним і небюджетним фінансуванням освіти змінюється залежно від численних факторів: темпів економічного розвитку, наявності бюджетних ресурсів за адекватної державної політики у сфері освіти, форми власності навчального закладу. Обмеженість обсягів бюджетного фінансування зумовлює наявність платних послуг у фінансуванні закладів освіти.

Нами був проведений аналіз структури джерел фінансування навчання студентів в Україні впродовж 2015/16 – 2019/2020 року. Так у 2015/16 навчальному році (н.р.) питома вага студентів, які навчались за рахунок коштів фізичних осіб становила 48,9%, у 2018/19 н.р. вона зросла до 52,6%, а у 2019/20 н.р. – ще збільшилась до 53,5%. Тільки за три роки кількість студентів-контрактників зросла на 4,4%. Одночасно, питома вага студентів, які навчаються за кошти державного бюджету, скоротилася до 37,9%.

У розрізі типів навчальних закладів ситуація наступна: щодо коледжів, технікумів та училищ, то у зазначені навчальні роки питома вага тих, хто навчався за кошти фізичних осіб, зменшилась до 30,8% при одночасному зростанні питомої ваги студентів, які навчались за кошти державного та місцевих бюджетів – до 69,1%.

Законодавчо встановлено, що держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10% національного доходу. Оскільки розраховано, що 10% національного доходу становить приблизно 8% валового внутрішнього продукту, то бачимо, що мінімальний обсяг фінансування освіти державою поки що не досягнуто.

У розвинених країнах на освіту витрачається більше коштів у порівнянні з ВВП, ніж в Україні. Наприклад, у Данії, Норвегії і США витрати на освіту складають 7,10%, 6,37 % і 7,34 % ВВП відповідно. В країнах, що недавно вступили в ЄС, витрати поки що не такі значні. Наприклад, у Чехії загальні витрати на освіту складають лише 4,58%, у Словаччині - 4,1% ВВП. Структура витрат на освіту у розвинених країнах відрізняється значно більшою часткою приватних інвестицій. Так, у США і Японії вони складають 2,26% і 1,15% ВВП відповідно і мають більшу питому вагу в структурі загальних витрат, ніж в інших країнах. Тоді як у тій самій Чехії витрати бізнесу на освіту складають лише 0,38% ВВП, а у Словаччині - 0,12% ВВП.

Тобто, у промислово розвинених країнах видатки на освіту на всіх рівнях державного сектора, як правило, складають від 4,5 до 7 відсотків від ВВП. У країнах, що розвиваються, видатки на освіту коливаються від 2,5 до 7,5 відсотків від ВВП і в середньому складають меншу частину ВВП у порівнянні до промислово розвинених країн.

Відомо, що розвиток держави залежить від рівня освіти, це розуміють і реалізують на практиці у високорозвинених країнах світу. Так, після успіхів колишнього Союзу в космічній галузі у 60-х роках американські вчені підготували для конгресу США доповідь про стан викладання математики у школах, заявивши, що виникає загроза для національних інтересів держави. Як наслідок - впродовж наступних двох десятиріч розвитку освіти в США надавалося пріоритетне значення. Як результат такої освітньої політики, у США понад 85% населення віком 25-29 років мають повну середню освіту (за цим показником США стоять на другому місці у світі після Японії).

Подібне ставлення до освіти є характерним і для багатьох інших країн як Заходу, так і Сходу. Так, в Японії 95% молоді закінчують 12-класну школу. У віковій групі 25-34 роки - 42,3% громадян Японії мають вищу освіту, у групі 35-44 роки - 26,9%. Інвестиції в освіту і

науку в Японії та Південній Кореї дозволили їм вийти на принципово новий рівень економічного розвитку.

На сьогодні, в умовах реформування освітньої галузі на особливу увагу потребує проблема, що актуалізувалась останнім часом – невідповідність пропозиції на ринку праці та попиту на трудові ресурси певних професій, кваліфікації та освітнього рівня підготовки.

Проведений аналіз ринку праці України щодо відповідності попиту та пропозиції на трудові ресурси певних професій та кваліфікації, показав наявність певного дисбалансу. Так, на сьогодні *на одного кваліфікованого слюсаря пропонується сім вакансій, на зварника – десять, в той же час на одну вакансію юриста припадає 6,8 резюме.* Проблема нестачі кваліфікованих робітників особливо актуалізувалась у 2016 році, саме тому Кабінетом Міністрів був затверджений перелік професій загальнодержавного значення що містив 25 позицій, у 2018 році він був доповнений ще шістьма. Понад 90% цього списку – професії, яких навчають у системі професійно-технічної освіти (ПТО). Отже, країні перш за все потрібні зварники, верстатники, слюсарі, монтажники, фрезерувальники, мотористи й машиністи. Таких спеціалістів готують за кошти державного бюджету.

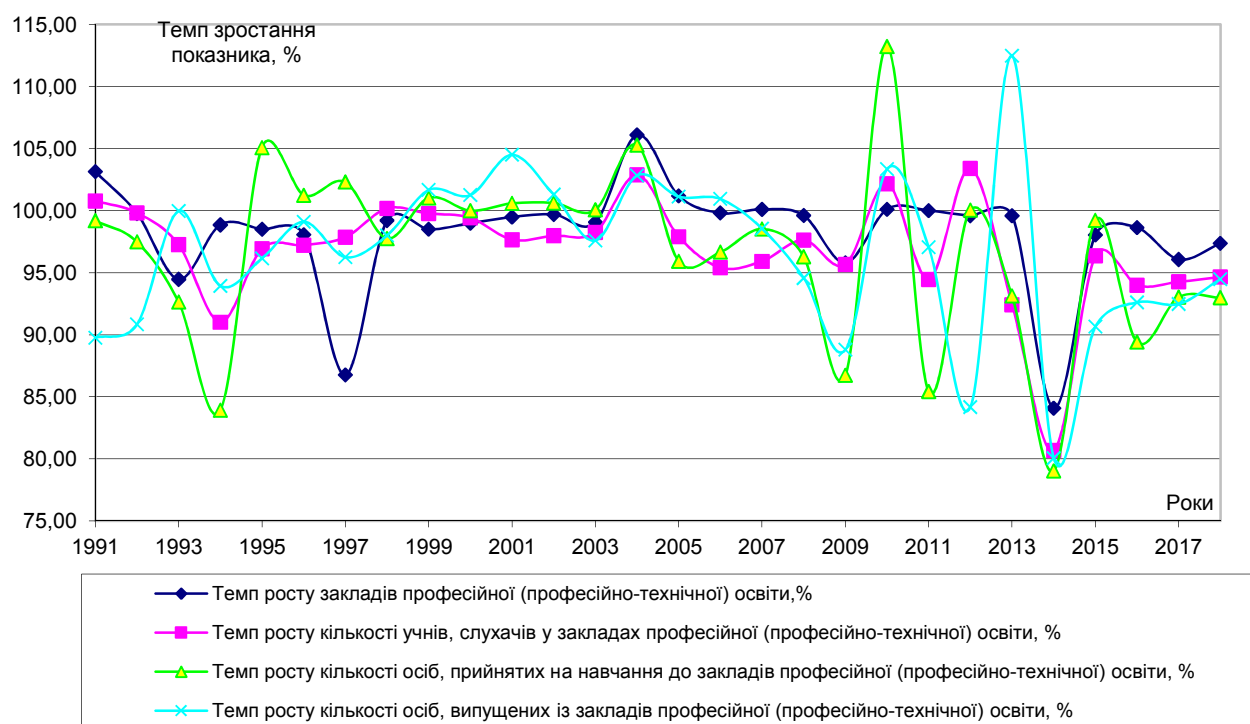
За даними Державної служби статистики на українському ринку праці є професійно-кваліфікаційний дисбаланс між попитом і пропозицією: 75% випускників шкіл здобувають вищу освіту, 25% – професійно-технічну. Як наслідок, серед безробітних майже 44% мають вищу освіту, а в деяких великих містах ця цифра доходить до 90%.

Отже на сьогодні існує необхідність вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю подолання зазначених диспропорцій. На це направлена і розпочата у країні реформа професійно-технічної освіти.

На рис. 1 наведені дані щодо динаміки зміни кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів впродовж 1991-2018 років. Отже, станом на 2017 рік кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти становила 756 закладів (без урахування 22 закладів освіти інших типів, що надають професійну (професійно-технічну) освіту).

Дефіцит кваліфікованих робітників є наслідком того, що за роки незалежності кількість професійно-технічних навчальних закладів зменшилася на 40% – з колишніх 1285 у 1991 році до 736 у 2018 році. Кількість підготовлених робітників зменшилася більш ніж наполовину: якщо у 1991 році було 338,1 тисяч випускників закладів професійно-технічної освіти, то у 2018 році їх лише 133,5 тисячі.

Отже на сьогодні існує необхідність вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю подолання зазначених диспропорцій¹.

Рис. 1. Динаміка зміни кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів впродовж 1991-2018 років

Впродовж 2015-2019 років у системі фінансування професійної (професійно-технічної) освіти відбулись певні зміни зумовлені розпочатим у 2014 році процесом децентралізації. У 2015 році відповідно до ст.26 Закону України «Про державний бюджет на 2015 рік» було передбачено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на підготовку робітничих кадрів. Зміни, що відбулись у

¹ Horoshkova L., Khlobystov Ie., Kharahirlo V. Financial reserve of vocational (vocational education and training) institutions. *Economics and Region*. 2020. №1 (76).

2016 році були закріплені у Бюджетному кодексі та Законі України «Про Державний бюджет на 2016 рік». Основним результатом стало те, що фінансування професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) було передане з центрального на місцевий рівень. Основними джерелами фінансування ПТНЗ у 2016 році були Державний бюджет, обласні бюджети та бюджет м.Київ, бюджети обласних центрів, бюджети міст обласного значення. Крім того був застосований механізм позапланової виплати з Державного бюджету (перерозподіл стабілізаційних дотацій). Отже фінансування професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), розташованих у містах обласного значення, у т.ч. і містах-обласних центрах, здійснювалось з бюджетів цих міст, а інших ПТНЗ – з обласних бюджетів та бюджету м.Києва (ст. 89 та 90 Бюджетного кодексу України). У 2016 році було запроваджено нову субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам – на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО, порядок її розподілу затверджено у Законі України «Про Державний бюджет України на 2016 рік».

У таблиці 2 проведений аналіз динаміки фінансування ПТО за рахунок коштів державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Таблиця 2. – Динаміка фінансування ПТО за рахунок коштів державного бюджету України та місцевих бюджетів

Роки	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок державного бюджету (планові показники), %	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок державного бюджету (факт. показники), %	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок місцевих бюджетів (планові показники), %	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок місцевих бюджетів (факт. показники), %
2008	142,16	141,19	141,09	126,26
2009	106,75	108,30	112,90	91,28
2010	125,11	125,89	100,00	100,00
2011	25,29	25,11	507,03	553,96
2012	120,26	118,53	113,45	1474,23
2013	115,25	115,31	105,41	102,86
2014	97,65	93,15	101,67	92,36
2015	9,01	9,43	118,68	132,48
2016	103,52	104,68	100,21	100,09
2017	228,30	147,61	145,05	133,62
2018	95,25	147,32	113,54	120,21
2019	125,54	125,52	106,23	107,61

Аналіз наведених даних свідчить про те, що у 2014 році спостерігалось суттєве зниження показників фінансування ПТО як з Державного бюджету країни, так із місцевих бюджетів. З 2015 року відбувся перерозподіл обсягів фінансового навантаження щодо фінансування ПТО з державного на місцевий рівень. Впродовж 2016 – 2017 років спостерігалась активізації процесу фінансування ПТО, але з 2018 року темпи зростання обсягів фінансування – уповільнились. На нашу думку, за таких показників динаміки фінансування досягти очікуваних результатів реформування ПТО буде складно. Отже існує необхідність пошуку джерел додаткового фінансування реформ на місцевому рівні.

Виконання стратегічних завдань реформування системи освіти, яке забезпечить підвищення її якості та конкурентоспроможності, можливість інтеграції у європейський і світовий освітній простір, зумовлюють необхідність оптимізації системи підготовки та перепідготовки педагогічної кадрів для професійно-технічної освіти. Отже, на особливу увагу потребує, перш за все, вдосконалення системи перепідготовки педагогічних кадрів. Щодо правового забезпечення цього процесу, то відповідна нормативно-правова база у країні сформована і оновлена. Так, з 1 січня 2020 року набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 (зі змінами і доповненнями) «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників».

На нашу думку, успіх реформ у системі професійно-технічної освіти можливо забезпечити шляхом більш активного залучення до процесу перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти. На нашу думку, зосередити свою увагу доцільно, перш за все, на організації підвищення кваліфікації викладачів предметів професійно-технічного циклу, старших майстрів та майстрів виробничого навчання, оскільки відповідна система перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів загальноосвітніх дисциплін є більш розгалуженою.

Отже ефективність реформ в освітній сфері може бути забезпечена за умови комплексного підходу за умови фінансування розвитку освіти на усіх рівнях – як розвитку мережі професійно-технічної освіти, так і закладів вищої освіти - університетів .

Важливим фактором функції університету як драйвера розвитку є генерування активної академічної співпраці і створення мереж. Університетські містечка є вузловими точками для академічних і персональних мереж (взаємозв'язків), які за своїми масштабами дуже значні.

Для бізнесу міста університети служать провідником до зовнішніх джерел інформації, аналізу і знань. Найчастіше університети створюють основу для формування різних асоціацій, як це було зроблено Університетом Ватерлоо, на базі якого утворена Канадська асоціація фахівців з економічного розвитку. У невеликих містах організаційні можливості університетів для проведення конференцій та інших ділових зустрічей є можливістю для просування розвитку бізнесу¹.

Розглянемо економічну оцінку впливу університету на розвиток території. В переважній більшості статистичних досліджень, основна увага приділяється визначенню економічного впливу університетів на місцевий розвиток за такими критеріями, як:

1. Надходження та витрати університетів. Аналізується структура надходження коштів до університету, зокрема співвідношення фінансування з державних та приватних джерел, і структура витрат. Також вивчається їх частка у ВВП країни та вплив витрат університету на розвиток підприємств, що входять до його ланцюгів постачання.

2. Університет як роботодавець. Оцінюється кількість зайнятих в університеті та робочих місць, які існують або створюються завдяки діяльності університету, наприклад, через здійснення закупівель, сприяння створенню стартапів, залучення іноземних студентів тощо. Так, за даними Deloitte кожні 10 іноземних студентів створюють 2,9 робочих місця. Крім того, аналізується рівень зайнятості серед випускників університету.

3. Університет як драйвер інновацій. Вплив університету проявляється як у проведенні інноваційних наукових досліджень та

---

¹ Sleziak Michal. Theoretical and methodological background for sustainable territorial development (case of higher education drivers) / *Public Administration for Sustainable Development. Collective monograph*. Mariupol: «East Publishing House Ltd.», 2018. P.260-267.

впровадженні їх результатів, так і у створенні інноваційної екосистеми, платформ для взаємодії інвесторів і дослідників.

4. Університет як фактор розвитку регіону та міста. Аналізується вплив на зайнятість, розвиток місцевого бізнесу, особливо малого, приваблення у регіон студентів, відвідувачів заходів, які організовуються університетом, сприяння розвитку місцевої громади (наприклад, додаткове навчання для різних категорій населення).

Нині все більше зростає значення ринку освітніх послуг для економіки країн та її регіонів, про що свідчать економічні показники функціонування ринку освітніх послуг з кінця минулого століття¹. Слід зазначити, що в більшості європейських країн, у структурі освітнього ринку доходи від плати за проживання перевищують доходи від сплати за навчання. Особливо це стосується країн із безкоштовним навчанням, таких, як Франція, Німеччина, Чехія. За приблизними підрахунками, світовий освітній ринок (щодо університетських послуг) у найближчі роки може зрости до 90 млрд. дол. США.

В деяких країнах прибуток від експорту освіти настільки вагомий, що є одним із основних джерел доходу країни. Наприклад, вища освіта в США є п'ятою за обсягами у сфері послуг, які експортуються в країні. Експорт освітніх послуг країнами Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (OECD) забезпечує 30 млрд. дол., що складає 3% загального обсягу експорту послуг країн-учасниць.

Таким чином, університети є сучасним потужним драйвером розвитку, які виконують важливу функцію територіального розвитку та формують потужний потенціал інноваційного стимулювання та демонструють однозначні риси інвестиційної привабливості.

Отже у сучасних умовах освіта як форма організації виховання і передачі наступним поколінням систематизованих знань та інформації зазнає суттєвої трансформації в усіх країнах світу. Зміни, яких зазнає система освіти в сучасних умовах, мають широкий спектр і за своїм змістом проявляються в різних формах: ускладненні самого процесу навчання, розширенні інституційних форм та структури організації, диверсифікації її фінансового механізму.

В умовах економіки знань зможуть бути конкурентоспроможними тільки ті вищі навчальні заклади креативного типу, де буде домінувати інноваційні праця та інтелектуальний капітал кожного працівника та на кожному робочому місці.

1.2. Україна-2020: результати досягнення цілей сталого розвитку в експертних оцінках¹

Завершується перший 5-ти річний етап реалізації програми Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР), і його результати мають важливе значення для досягнення показників соціального, економічного та екологічного розвитку людства за визначеними 17 ключовими орієнтирами до 2030 року. Перед Україною, як і перед іншими державами-членами ООН, які приєдналася до схваленого Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН плану дій «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», актуальним постає питання з'ясувати: чи вдається усім заінтересованим сторонам в нашій державі «...здійснити сміливі та перетворювальні кроки, які конче потрібні для того, щоб вивести...» українське суспільство “... на траєкторію сталого і неухильного розвитку»².

Програма сталого розвитку України 2030 – амбітна програма з амбітними цілями, комплексом складних завдань, виконання яких потребує цілеспрямованої управлінської участі. Неможливо досягти ЦСР без належного публічного управління запроваджуваними змінами та відповідного його інформаційно-аналітичного забезпечення. Тому, поряд із систематизацією та збором «даних державних статистичних спостережень, ... адміністративних даних»³ зростає роль альтернативних способів та методів збору та обробки

---

¹ Автори підрозділу: *Петроє О.М.*, Інститут експертно-аналітичних та наукових досліджень Національної академії державного управління при Президентові України; *Бурик З.М.*, Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.

² Mohieldin M., Verbeek J. Five years into implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development: A mixed bag of achievements and remaining challenges. URL: <https://blogs.worldbank.org/voices/5-years-implementing-2030-Agenda-Sustainable-Development-mixed-bag-achievements-remaining-challenges> (дата звернення 11.03.2020)

³ Цілі сталого розвитку «Україна 2019». Моніторинговий звіт. URL: http://www.ukr-stat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_24.09.2019.pdf (дата звернення 19.03.2020)